

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav pedagogických věd
Metody a techniky pedagogického výzkumu

PERCIPOVÁNÍ KÁZNĚ VE ŠKOLE UČITELI A ŽÁKY

Stanislav Bendl

(Seminární práce – popis a analýza vybraného pedagogického výzkumu)

Květen 2004

Martina Trnková
AJ – PG
2. ročník

OBSAH:

1. ÚVOD.....	2
2. ZÁKLADNÍ INFORMACE O VÝZKUMU.....	2
3. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	2
4. METODA ZKOUMÁNÍ.....	3
5. CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU A JEDNOTKA ANALÝZY	3
6. ANALÝZA A SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	4
7. ALTERNATIVNÍ ŘEŠENÍ VÝZKUMU	6
8. ZÁVĚR.....	8
9. POUŽITÁ LITERATURA	8

1. ÚVOD

Ve své seminární práci se zabývám popisem a analýzou výzkumu, který jeho autor Stanislav Bendl nazval *Percipování kázně ve škole učiteli a žáky*. Jedná se o empirický výzkum konkrétního pedagogického jevu. Výzkumné sdělení, které shrnuje informace o tomto výzkumu, bylo uveřejněno ve druhém čísle časopisu *Pedagogika* v roce 2001.

2. ZÁKLADNÍ INFORMACE O VÝZKUMU

Hlavním cílem tohoto empirického výzkumu bylo zjistit, jak percipují kázeň ve škole učitelé a žáci – konkrétně, jak percipují kázeň ve škole učitelé a žáci na druhém stupni základních škol v Praze 6. Jde tedy o subjektivní názhledy respondentů opírající se o každodenní kázeňskou zkušenost. Autor si klade za úkol prováděným výzkumem zjistit, jaké jsou časté přestupky proti kázní na dotazovaných školách.

Autor vypovídá o znepokojující skutečnosti, že v naší společnosti se projevuje stále více tzv. sociálně negativních či sociálně patologických jevů. Společnost se stále vyvíjí, mění a reaguje na nové skutečnosti a problémy. Problémy celé společnosti se pak odrážejí mj. i ve školství - škola má za úkol „správně“ vychovávat děti.

Problematika kázně ve škole je v poslední době diskutovaná stále častěji. Autor vyjadřuje tezi, že **se dá spíše hovořit o nekázní než o kázní**, což výsledky tohoto výzkumu potvrzují. Z podrobného zkoumání dnešních školních řádů vyplývá, že „kázeň“ v současné době zahrnuje zcela nové aspekty. Pokud třeba porovnáme starší školní řády s těmi dnešními, určitě v těch starších nenajdeme například opatření proti šikaně, drogám či vandalismu ve škole.

3. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Autor poukazuje na problémy s přesným vymezením pojmu **kázně**. Neexistuje totiž jeho jednoznačná definice. Existuje však mnoho literatury na toto téma. Autoři si svou pracovní definici kázně stanovili jako „vědomé dodržování zadaných norem.“¹ Jejich definice **školní kázně** potom zní takto: „školní kázeň je vědomé dodržování školního řádu a pravidel (pokynů) stanovených učiteli.“² Vycházejí z faktu, že chování žáka ve škole se řídí dvěma

¹ viz BENDL, S.: *Percipování kázně ve škole učiteli a žáky*, s. 207

² viz tamtéž

normami, psanou a nepsanou. Psanou normou je **školní řád**, nepsanou formou jsou slovní pokyny vedení školy, či učitelů.

4. METODA ZKOUMÁNÍ

Jako hlavní metoda zkoumání byla použita **metoda dotazníková**. Dílčí metodou pak byla **metoda analýzy školních řádů**. Vlastnímu výzkumu předcházela ověřovací fáze předvýzkumu. Kvalita dotazníku byla zjišťována expertním šetřením. Podle názoru autorů dotazníku, o jeho kvalitě svědčí i poměrně vysoká shoda ve výpovědích respondentů.

Jak už bylo řečeno, výzkumu se účastnili jak žáci, tak učitelé. Verze dotazníku pro žáky měla 8 položek, verze pro učitele 9 položek. Byly použity otázky uzavřené, otevřené i polootevřené. Některé položky byly shodné pro oba soubory. Otázky v dotazníku se týkaly následujících tématických okruhů:

- používané kázeňské prostředky
- příčiny nekázně ve škole
- kázeňský optimismus učitelů
- opatření ke zlepšení kázně
- obtížnost dodržování školního řádu pro žáky
- postoje žáků ke kázně
- charakteristika učitele, který je schopen udržet kázeň atd.

Autoři respondentům dali vybrat, jestli dotazník zodpoví anonymně nebo ne. Vzhledem k velmi malému procentu anonymně vyplněných dotazníků autoři pak již podrobněji nezkoumali, zda má anonymita odpovědí významný vliv na odpovědi respondentů. Výzkumné šetření na souboru žáků bylo po dohodě s vedením školy prováděno bez přítomnosti učitele. Přítomnost učitele ve třídě by mohla mít vliv na odpovědi žáků. Žáci byli poučeni, že mohou vyplnění dotazníku odmítnout - všichni žáci ale dotazník vyplnili.

5. CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU A JEDNOTKA ANALÝZY

Výzkumné šetření bylo realizováno na všech plně organizovaných základních školách v regionu Prahy 6. Byla provedena dvě dotazníková šetření, kterému se podrobili **učitelé druhého stupně a žáci sedmého ročníku všech základních škol zmíněného regionu ve školním roce 1995/96**.

Jednotkou analýzy je tedy žák či žákyně sedmého ročníku a učitel či učitelka druhého stupně oslovených základních škol zkoumaného regionu.

Proč byl pro výzkum vybrán právě 6. pražský obvod? Jednak proto, že „kázeňské problémy jsou nevíce vyostřeny ve velkoměstských aglomeracích,“ dále že Praha 6 má „všechny městské funkce a typy osídlení,“ a proto, že „zahrnuje variabilitu škol (jazyková, sportovní, se zaměřením na matematiku apod.).“³ Dalším důvodem jsou ekonomické a technické limity, které nedovolují provést zkoumání na větším vzorku. Autoři výzkumu vzorek považují za relevantní.

Po provedeném předvýzkumu bylo kontaktováno 23 škol, z nichž 21 škol souhlasilo s realizací výzkumného šetření.⁴ Výzkumný vzorek obsahoval 14 mimosídlištních a 6 sídlištních škol.

Výzkumný vzorek měl tedy **dva soubory**:

a) učitelé z 20 základních škol v Praze 6:

- **návratnost** dotazníků byla necelých **49 %** (bylo rozdáno 416 dotazníků, do zpracování bylo zařazeno **202 dotazníků**)
- šetření se účastnilo **80,2 % žen**
- dotazník **anonymně** vyplnilo necelých **23 % respondentů**

b) žáci 7. tříd z 21 základních škole v Praze 6:

- **návratnost** dotazníků byla **téměř 100 %** (bylo rozdáno 988 dotazníků, do zpracování bylo zařazeno **983 dotazníků** – 5 dotazníků bylo vyřazeno)
- šetření se účastnilo **50,5 % dívek**
- dotazník **anonymně** vyplnilo **10 % respondentů**

6. ANALÝZA A SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

V publikované zprávě o tomto výzkumu je citována otázka, která byla pro oba soubory stejná: „*Které závažné kázeňské přestupky se ve školním roce 1995/96 častěji vyskytují na vaší ZŠ?*“

Učitelům byl předložen seznam několika kázeňských přestupků, mezi nimiž zakroužkováním jedné či více variant vybírali ty, které se podle nich „častěji“ vyskytují na jejich ZŠ. Slovo „častěji“ však může být ve formulaci výše uvedené otázky pro někoho velmi zavádějící. Jak častý výskyt daného přestupku je „častý“ a kdy už je jeho výskyt „častější“?

³ viz BENDL, S.: Percipování kázně ve škole učiteli a žáky, s. 209

⁴ jedna škola nesouhlasila s realizací dotazníkového šetření u souboru učitelů – výzkum na této škole byl proveden pouze na souboru žáků

Seznam přestupků obsahoval kolonku „jiné,“ což umožňovalo respondentům do již daného výčtu přestupků přidat další, který nebyly zahrnuty v dotazníku. Této možnosti bylo využito pouze minimálně. Do první desítky nejčastějších kázeňských přestupků se dostal jediný přestupek, který nebyl obsažen v nabídce dotazníku. Je jím **hrubé chování**, které uváděli hlavně učitelé.

Seznam obsahoval též kolonku „žádné.“ Její zaškrtnutí by v podstatě znamenalo, že na škole se ve sledovaném období nevyskytují žádné kázeňské přestupky. Této možnosti bylo využito ve 12 případech u dotazníků vyplňovaných učiteli a v 7 případech u dotazníků vyplňovaných žáky.

Následující výčet přestupků uvádí sestupně 10 nejčastějších přestupků, které vybrali **učitelé (muži i ženy):**

- 1) DRZOST (85,2 % učitelů)
- 2) VULGÁRNOST (83,7 % učitelů)
- 3) VANDALISMUS (51,5 % učitelů)
- 4) ŠIKANA (48 % učitelů)
- 5) RVAČKY (42,9 % učitelů)
- 6) KRÁDEŽE (33,2 % učitelů)
- 7) KOUŘENÍ (24 % učitelů)
- 8) ZÁŠKOLÁCTVÍ (21,4 % učitelů)
- 9) ALKOHOL (11,7 % učitelů)
- 10) HRUBÉ CHO VÁNÍ (1 % učitelů)

Žákům byla položena ta stejná otázka jako učitelům. Zde je výčet 10 přestupků od nejčastějšího po nejméně častý, které vybrali **žáci:**

- 1) DRZOST (90,2 % žáků)
- 2) VULGÁRNOST (74,9 % žáků)
- 3) ŠIKANA (54 % žáků)
- 4) RVAČKY (52,3 % žáků)
- 5) VANDALISMUS (50,9 % žáků)
- 6) KOUŘENÍ (38,8 % žáků)
- 7) KRÁDEŽE (31,9 % žáků)
- 8) ZÁŠKOLÁCTVÍ (17,5 % žáků)
- 9) ALKOHOL (10,6 % žáků)
- 10) DROGY (7,1 % žáků)

Druhy přestupků a jejich četnost výskytu se u obou souborů (tj. učitelé, žáci) liší jen málo. Prvních 9 nejčastějších přestupků uvádějí oba soubory shodně jen s určitými odlišnostmi v jejich četnosti výskytu (viz výše). Autoři výzkumu však jejich tak častý výskyt považují za zarážející. Například **šikana** se mezi nejčastějšími kázeňskými přestupky objevila na 4. místě u učitelů a 3. místě u žáků. Alarmující jsou i údaje o **drogách**. Žáci je sice uváděli až na 10. místě, ale co je podle mě velmi znepokojující, je to, že učitelé drogy jako kázeňský přestupek buď vůbec neuváděli nebo jejich existenci nepřikládali takový význam. Mohlo by to znamenat, že učitelé možná neregistrují existenci drog na svých školách nebo je záměrně nezmiňují.

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak vnímají kázeň ve škole dotázaní učitelé a žáci. Na základě předloženého dotazníku vznikl seznam přestupků proti kázni, které se častěji vyskytují na dotazovaných školách - podle názorů dotázaných učitelů a žáků. Dotazník byl statisticky zpracováván. Kromě častěji se vyskytovaných kázeňských přestupků na daných školách se zjišťovaly počty respondentů v rozdělení na dva soubory – učitelé a žáci, kolik odpovídalo učitelů mužů a žen a kolik odpovídalo žáků a žákyň. Vzhledem k tomu, že v případě souboru učitelů odpovídalo 80,2 % žen, zjišťovalo se pomocí jednofaktorové analýzy rozptylu, zda tato skutečnost má podstatný vliv na zjištěné výsledky. Matematickým výpočtem bylo zjištěno, že nerovnoměrné zastoupení obou pohlaví nemá na zjištěné výsledky statisticky významný vliv.

Výsledky výzkumu poukazují na značné problémy spojené s chováním žáků a jejich kázni na oslovených školách v daném regionu. Autor uvádí, že výsledky výzkumu korespondují s jeho osobními zkušenostmi z pobytu na daných školách. Zjištěné skutečnosti též potvrzují tezi, že se skutečně dá hovořit spíše o nekázni než kázni.

7. ALTERNATIVNÍ ŘEŠENÍ VÝZKUMU

Je škoda, že publikovaná zpráva o výzkumu cituje znění pouze jedné položené otázky. Neumím si proto dost dobře představit, na co se zbývající otázky v dotazníku zaměřovaly a jaké jiné faktory byly dotazníkem zjišťovány. Určitě nelze vyvozovat závěry pouze na základě analýzy odpovědí na jednu otázku. Níže proto uvádím své myšlenky a návrhy na alternativní či doplňující řešení daného dotazníku a potažmo celého výzkumu.

Při zkoumání stejného tématu bych pravděpodobně postupovala stejně. Dotazníková metoda se mi zdá jako nejvhodnější. Jedná se o kvantitativní výzkum prováděný na poměrně

obsáhlém vzorku, proto zde nelze dost dobře uplatnit například metodu individuálního rozhovoru či pozorování jednotlivých zkoumaných osob.

Autoři výzkumu upozorňovali na ekonomickou a technickou náročnost celého výzkumu, která jim neumožňovala uplatnit výzkum na větším vzorku osob. Myslím si však, že by stálo za to, aby byl tento výzkum proveden na širším vzorku populace. Bylo by například zajímavé srovnávat aspekty nekázně na prvním a druhém stupni základních škol v různých regionech a poté například provést celostátní srovnání výsledků.

Bylo by též dobré zkoumat, co škola dělá proti tomu, aby zamezila negativním aspektům kázně, jestli je dobře informovaná o tom, co se na její půdě děje, jestli zavádí účinná protikázeňská opatření a jestli se svým způsobem snaží chápat měnící se postoje a myšlení současných dospívajících dětí. Problematika „nekázně“ se totiž v poslední době stává stále více aktuální a stále více alarmující. Velmi mě zarazilo, že si dotázaní učitelé velmi málo uvědomují přítomnost drog na jejich školách. Přitom drogy se bohužel stávají běžnou součástí životů dospívajících dětí.

Pravděpodobně bych se podrobněji zaměřila na další aspekty nekázně, které autoři uvádějí. Dotazník bych rozšířila na více otázek a podotázek, které by byly podrobnější. Zkombinovala bych více dotazníkových technik – hlavně otázky polootevřené a otevřené, případně škály odpovědí. Domnívám se, že je důležité ptát se i po osobní zkušenosti žáků s negativními jevy chování ostatních žáků – například bych se zaměřila na šikanu, tj. jestli jednotliví žáci mají osobní zkušenost s šikanou nebo byli například jejími svědky.

Asi bych se i více zaměřila i na to, jak žáci vnímají svého učitele – jestli si podle nich dokáže udržet kázeň a jakou má u nich autoritu. Osoba učitele se jeví jako velmi důležitá už při vzniku kázeňských přestupků – působení jeho osobnosti může leckterým z nich předejít nebo naopak nevhodné chování a působení učitele, například nevšímavost nebo nedostatek autority ve třídě, může zapříčinit vznik některých z nich.

Ve sdělení o provedeném výzkumu autoři uvádějí některé další tématické okruhy, kterých se týkaly otázky v dotazníku. Níže uvádím možné návrhy toho, co by mohly tyto okruhy dále řešit.

- **používané kázeňské prostředky** – zkoumání udělených trestů, důtek, poznámek, snížených známek z chování atd.
- **příčiny nekázně ve škole** – zkoumání sociálního klimatu celé školy, vzájemných vztahů mezi učiteli a žáky, mezi vedením a učiteli atd.

- **kázeňský optimismus učitelů** – pochybuji, že se mezi učiteli najde mnoho těch, kteří jsou v tomto směru optimisti. Jejich pesimismus a rezignace však může nekázeň ještě zvyšovat.
- **opatření ke zlepšení kázně** – to je problém, který se musí řešit na úrovni jednotlivých škol – zkoumat, jak řeší nekázeň, jak mají formulovány školní řády, jak dbají na to, aby tyto řády byly dodržovány atd.
- **obtížnost dodržování školního řádu pro žáky** – zkoumat, jestli nejsou školní řády sestaveny nevhodně atd. Myslím si, že by mělo fungovat to, že to, co je napsáno ve školním řádu, by mělo být pravidlo, které nelze porušovat. Realita je bohužel poněkud jiná.
- **postoje žáků ke kázni** – zkoumání postojů žáků ke kázni je důležitým klíčem k tomu, jak zjistit, jaká kázeň či nekázeň ve školách vůbec je, zjištěné výsledky však mohou být velmi různorodé a subjektivní atd.

8. ZÁVĚR

Ve své seminární práci jsem se zabývala popisem a analýzou empirického pedagogického výzkumu na téma *Percipování kázně ve škole učiteli a žáky*, který jeho autor Stanislav Bendl provedl na základních školách v Praze 6. Dále jsem se snažila navrhnout možné alternativní řešení daného výzkumu. Autor svůj výzkum postavil na myšlence, že aspekty kázně, či „nekázně“ na školách se v porovnání s dřívější dobou mění a stanovil si cíl zjistit, jak tento problém vnímají učitelé a žáci na oslovených základních školách. Autor považuje učitele na základních školách za „hrdiny moderní, respektive postmoderní doby.“⁵ Zjištěné výsledky vyplývající z výzkumu jsou vysoce alarmující. Rozmáhají se velmi závažné a nebezpečné kázeňské přestupky, jejichž řešení se stává stále komplikovanějším. Výzkumy na podobné téma by mohly leckteré problémy s kázní odkrýt a přispět tak k jejich nápravě.

9. POUŽITÁ LITERATURA

BENDL, S.: Percipování kázně ve škole učiteli a žáky. *Pedagogika*, 2001, roč. 51, č. 2, s.206-16

⁵ viz BENDL, S.: Percipování kázně ve škole učiteli a žáky, s. 214